

برابری یا انصاف: شواهدی از بازی‌های اقتصاد رفتاری*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۶/۱۰ تاریخ تأیید: ۱۳۹۴/۱/۳۰

حبيب انصاری سامانی**
اسمعیل ابونوری***

چکیده

کارایی، انصاف، برابری و عدالت مهم‌ترین واژه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در طول تاریخ بشر بوده‌اند که اندیشه جوامع و تمدن‌ها را به خود مشغول داشته‌اند. برداشت هر جامعه از این مفهوم‌ها اثرهای مهمی بر بازارهای کار، کالا و خدمات و بر توزیع درآمد و انتظارات جامعه از دولت دارد. در پژوهش پیش رو با مشاهده آزمایشگاهی از راه بازی‌های رفتاری، تصمیم‌های توزیعی (برابری یا انصاف‌گرایی) نمونه‌ای ۱۰۸ نفره از جامعه مورد نظر (دانشجویان دانشگاه مازندران) برآورد شد. اثر شرایط بازی‌ها (بی‌طرف، شریک دیگر، بی‌طرف و شریک گروهی) بر تصمیم‌های افراد برای انتخاب توزیع درآمد به شکل برابری‌طلبی، کارایی‌طلبی، خودخواهانه و ایثارگرانه سنجیده شده است. نتیجه‌ها از آن حاکی است که منفعت گروهی باعث تبانی برای افزایش سهم‌خواهی از حساب مشترک شده و منفعت‌نویس بودن باعث تمایل بیشتر به سوی استحقاق‌ها و کارایی‌طلبی در تصمیم‌توزیعی می‌شود. تابع توزیعی در دیدگاه بازیکنان تابعی با عرض از مبدأ مثبت است. همچنین درآمد دریافتی با افزایش استحقاق افزایش پیدا می‌کند؛ اما این رابطه یک به یک نیست. احساس نوع دوستی در دومین تصمیم مشترک دیده می‌شود؛ در حالی که در تصمیم اول مشترک این احساس کمتر است. احساس پایمال شدن حق در تصمیم‌های غیرمنصفانه گذشته برای افراد، آنها را برای تصمیم‌گیری غیرمنصفانه آتی ترغیب می‌کند.

واژگان کلیدی: برابری، انصاف، اقتصاد رفتاری، اقتصاد آزمایشگاهی، بازی‌های رفتاری، توزیع درآمد.

طبقه‌بندی JEL: D64, D63, C92, C91

۴۳

فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی / سال پانزدهم / شماره ۵۷ / بهار ۱۳۹۴

*. تحقیق پیش رو از محل اعتبار پژوهشی نویسنده دوم در دانشگاه مازندران تأمین مالی شده است. از دانشجویان دانشگاه مازندران در اجرای بازی‌ها و از آقایان رمضان حسین زاده، هادی کشاورز، روزبه بالونژاد نوری، مهدی شهرآزی و سامان قادری جهت یاری در اجرای بازی‌ها و ثبت دقیق یافته‌ها تشکر می‌شود.

Email: Ha.Ansarisa@gmail.com.

***. عضو هیئت علمی دانشگاه یزد (نویسنده مسئول).

Email: Esmail.Abounoori@gmail.com.

***. استاد اقتصاد دانشگاه سمنان.

مقدمه

هیچ نظام اجتماعی و سیاسی بی‌نیاز از عدالت نیست؛ هیچ‌یک از مکتب‌های گوناگون نتوانستند عدم نیاز به عدالت و توجه به آن را اثبات و اعلام دارند. برخی نیاز به عدالت را فطری دانسته، برخی دیگر آن را نیاز اجتماعی، عده‌ای آن را نیاز انسانی و سرانجام می‌توان عدالت را قاعده همه حوزه‌های معرفتی بشری دانست؛ چه در قالب نظام‌های سیاسی، اقتصادی و روابط تولید و ثروت، اجتماعی، روابط و زندگی اجتماعی یا در حوزه اخلاق و تحلیل‌های ارزشی، حوزه علمی یا حوزه روابط. طبق آموزه‌های مکتب اسلام و رهبران آن، عدالت و انصاف پایه و کانون دین اسلام و مذهب شیعه است: «آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ» (شوری: ۱۵) و «وَإِذَا حُكِمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ» (نساء: ۵۸).

تعریف و برداشت هر فرد از مفهوم‌های اخلاقی مانند انصاف، عدالت، توزیع مناسب و برابری بر پنداشت وی از وضعیت موجود، میزان رضایت و نیز انگیزه وی برای کوشش و تولید یا انجام اعمال مغایر با عرف جامعه اثر به سزایی خواهد داشت.

برای هر برنامه‌ریز اقتصادی جهت تأمین رفاه جامعه و دست‌یافتن به هدف‌های مهمی مانند رضایت اجتماعی، آگاهی از اجتماعی و تصمیم‌های سیاستی درباره متغیرهایی چون توزیع، عدالت، انگیزش، کارایی و نوع‌دوستی لازم و حیاتی است. جامعه‌ای با برداشت مساوات‌طلبانه از عدالت، نیازمند برنامه‌ریزی و ساخت نظام مالکیت حقوقی و اقتصادی تولید توزیع و مصرف و نظام مالیاتی بازتوزیعی است که متفاوت با جامعه‌ای است که گرایش‌ها و فهم عدالت استحقاقی یا تعویضی دارد.

مروری بر تحقیق‌های گسترده درباره عدالت اقتصادی و مفهوم آن حاکی است که عموم مکتب‌ها و جریان‌های فکری، عدالت اقتصادی را به معنای برابری در نتیجه‌ها و درآمدها نمی‌دانند؛ اما رویکرد جاری در شاخص‌ها و اندازه‌گیری به ناچار فقط نابرابری درآمد یا ثروت را در نظر دارد. شاخص‌های اثباتی توزیع درآمد به (مطلوبیت) جامعه، تابع رفاه فردی و تابع رفاه اجتماعی توجه مستقیم نداشته و در عمل به صورت ابزاری آماری، بر مبنای اندازه‌گیری میزان پراکندگی درآمد افراد جامعه به تجزیه و تحلیل الگوی توزیع درآمد می‌پردازند (ابونوری و اسناوندی، ۱۳۸۴، ص ۱۹۰). از طرف دیگر شاخص‌های هنجاری نیز با توجه به دیدگاه خاص وضعیت توزیعی، جامعه را به هدف حداکثرکردن رفاه به صورت

رتبه‌بندی اندازه‌گیری می‌کنند. این رتبه‌بندی تا چه حد جامعه را به عنوان هدف اصلی تحقیق‌های توزیع درآمد تأمین می‌کند؟ آیا برای تعیین جامعه روشی وجود دارد؟ در مقاله پیش رو یکی از این روش‌ها معرفی و به کار گرفته خواهد شد.

هر جامعه خرده‌نظام‌های متفاوت اقتصادی، توزیعی و مالیاتی متناسب با ضروریات فرهنگی خود را نیازمند است؛ بنابراین، استخراج توزیعی و مبانی فلسفی عدالت در فرهنگ آن جامعه به شکلی که با ادبیات اقتصادی مرسوم سازگار و به زبان ریاضیات قابل برآورد باشد، اهمیت ویژه‌ای دارد. در نظریه‌پردازی‌های اقتصادی هم این پرسش که افراد جامعه چه برداشتی از مفهوم‌های اقتصادی دارند و اثر این برداشت‌ها بر زندگی اقتصادی آنها چیست، مفید خواهد بود؛ پس انجام مشاهده و استخراج تابع اجتماعی متغیرهای پیش‌گفته از جهت نظری و عملی کاربرد و ارزش ویژه‌ای دارد؛ اما این پرسش مطرح می‌شود که چگونه می‌توان برداشت و انتظار افراد از مفهوم‌های پیش‌گفته را دریافت؟ آیا پرسش مستقیم درباره فهم عملی و چگونگی رعایت اصول اخلاقی افراد کافی است؟ آیا افراد بر طبق آنچه بیان می‌دارند، عمل می‌کنند؟ جریان نوین نظریه‌های اقتصاد - به ویژه مکتب‌های منتقد نظری ارتدکس - این موضوع را تأیید نمی‌کند. افراد تا در موقعیت واقعی انتخاب قرار نگیرند، عمل آنها قابل استخراج نیست. حتی خود افراد درباره خود به صورت شهودی اطلاعات مناسبی یا دست‌کم از لحاظ علمی قابل اتکالی ندارند. جریان اصلی اندیشه اقتصادی شهوداً فرض کرد که مردم انتخاب‌های عقلایی بر اساس حداکثرکردن منفعت شخصی انجام می‌دهند؛ اما آزمایش‌های عملی در اقتصاد رفتاری و آزمایشگاهی اخیراً این موضوع را بررسی کرده و از کلیت انداخته است.^{*} پرسش مستقیم در حوزه برداشت فردی از عدالت و انصاف از افراد کمتر می‌تواند تعیین‌کننده عملکرد آنان در موقعیت واقعی باشد؛ حتی اگر پاسخ افراد قابل اعتماد باشد، تبدیل پاسخ‌ها به کمیت‌های قابل اندازه‌گیری با مشکل‌های فراوان روش‌شناختی روبه‌رو خواهد شد. به تازگی برای رفع این مشکل‌ها از

*. به طور مثال، در مقاله‌ها و کارهای پژوهشی دسته‌ای از اقتصاددانان که به اقتصاددانان رفتاری یا اقتصاددانان آزمایشگاهی نام‌گرفته‌اند مانند این مثال‌ها ارائه شده است (ر.ک به: پورفرج، انصاری سامانی، زارع و امینی، ۱۳۹۰/ کمربیر، لونشتاین و متیو، ۲۰۰۴م).

روش‌های متنوعی در اقتصاد آزمایشگاهی استفاده شده است. در پژوهش پیش رو با روش مشاهده آزمایشگاهی و تحقیق تجربی از راه بازی‌های رفتاری برآوردی از دیدگاه جامعه موردنظر (دانشجویان دانشگاه مازندران) درباره رعایت اخلاق، انصاف و عدالت و برابری انجام پذیرد. در این مطالعه، عملکرد شرکت‌کنندگان در آزمایش در موقعیت‌های گوناگون برای تصمیم توزیعی مورد بررسی قرار گرفته و میزان برابری طلبی و کارایی طلبی در عملکرد آنها برآورد شده است.

مقاله پیش رو در پنج بخش تدوین شده است. در ادامه، بخش دوم به مرور ادبیات موضوع به صورت نظری و تجربی پرداخته و در این جهت، کلیاتی از نظریه‌های عدالت درباره کارایی و برابری، مقدمه‌ای از اقتصاد رفتاری و خلاصه‌ای از کاربردهای آن به ویژه درباره عدالت تقدیم شده است. در بخش سوم، روش ویژه این نوع تحقیق‌ها و به طور خاص روش این پژوهش که بازی دیکتاتور نام دارد، معرفی شده است. برآورد و تحلیل یافته‌ها در بخش چهارم و سرانجام نتیجه‌گیری و پیشنهادها در بخش پنجم ارائه شده است.

مرور ادبیات تحقیق

مرور ادبیات از دیدگاه نظری

۱. طبقه‌بندی نظریه‌های عدالت درباره کارایی و توزیع درآمد

در اندیشه سیاسی جدید غرب که به طور عمده سنت لیبرالی بر آن حاکم است، در مقام توجیه و تبیین ارزش‌ها و آرمان‌های اجتماعی، دو گرایش فلسفی و فلسفه اخلاقی به خوبی از هم قابل تفکیک هستند: الف) صبغه غایت‌گرایانه؛ ب) صبغه وظیفه‌گرایانه. به عبارت دیگر یکی مکتب اصالت فایده (یوتیلیتاریست) جرمی بنتام و استوارت میل و دیگری مکتب اصالت وظیفه/ایمانوئل کانت.

از دیدگاه گروه اول، کاری به لحاظ اخلاقی درست است که نتیجه‌ای مطابق با حداکثرسازی لذت، خوشی و بهزیستی افراد در بر داشته باشد؛ در نتیجه، عدالت در این نظریه ابزاری برای کنترل لذت‌طلبی و زیاده‌خواهی‌های افراد و اصلاح نظام توزیع خیرات در جامعه است (پورفرج و انصاری سامانی، ۱۳۸۸، ص ۲۲). جان استوارت میل می‌گوید: «یگانه دلیلی که می‌توان برای اینکه چه چیزی خواستنی می‌باشد، آورد این است که مردم

در عمل آن را می‌خواهند» (Stuart Mill, 1987, p.50). جرمی بنتام می‌گوید: «هیچ‌کس به خوبی خود شما نمی‌تواند بگوید چه چیزی به نفع شماست» (آربلاستر، ۱۳۶۸، ص ۵۴۲-۵۴۳). اقتصاددانان نئوکلاسیک نتیجه‌محور با در نظر گرفتن مطلوبیت نهایی نزولی نشان دادند که نابرابری باعث کاهش رفاه از میزان حداکثر خود در حالت برابری کامل درآمدها خواهد شد؛ در نتیجه با توجه به هدف قرارداد حد اکثرسازی رفاه اجتماعی - که حاصل جمع مطلوبیت‌های افراد است - برابری مطلق را حداکثرکننده رفاه اجتماعی دانسته و میزان نابرابری را به عنوان یک شاخص نامطلوب عنوان می‌کنند: میل نابرابری توزیع درآمد را به عنوان امری بسیار مضر تلقی می‌کرد و اصلاحات رادیکال مانند آموزش رایگان فقیران و افزایش دستمزد طبقه کارگر را برای کاهش نابرابری توصیه می‌کرد (گری، ۱۳۷۹، ص ۱۰۵).

در برابر، گروه مخالف (فرایندمحورها) آنهایی بودند که به استحقاق‌ها اهمیت می‌دادند. نخستین دیدگاه‌های استحقاق‌طلبانه در اندیشه‌های ارسطو مشاهده می‌شود. عادلانه است که درآمدها و ثروت نابرابر دانسته شود (کرک، ۱۳۸۵، ص ۱۲۷).

از نظر کانت و هم‌فکرانش در مکتب فرایندنگر، ارزش اخلاقی یک عمل نه بر اساس نتیجه و فایده آن؛ بلکه بر اساس آیین رفتاری آن و وظیفه‌شناسی افراد در عمل بستگی دارد: «فقط بر آیینی رفتار کن که در عین حال بخواهی قانونی عام شود» (کانت، ۱۳۶۹، ص ۶۰). از دید کانت موضوع استحقاق (Deserve) در دارایی‌ها شامل سه شرط اصلی است که با رعایت آنها هر توزیعی پدید آید عادلانه خواهد بود؛ حتی اگر به دستیابی عده‌ای کم به ثروتی بسیار و گریبان‌گیری فقر از عده‌ای فراوان بینجامد؛ چون استحقاق آنها مورد قبول بوده نابرابری حاصل نیز مورد تأیید و اخلاقی است (نوزیک، ۱۹۷۴م)؛ در نتیجه از این دید، مفهوم‌های مرتبط به توزیع درآمد مانند عدالت، انصاف و کارایی را می‌توان در طیفی از برابری طلبی مطلق* تا کارایی طلبی مطلق** (عدالت استحقاقی محض) تحلیل کرد.

*. طبق این دیدگاه، همه افراد با هر شرایط فردی گر چه تولید متفاوتی با دیگران را ارائه کنند، مستحق دریافت درآمدی برابر با دیگران خواهند بود.

** طبق این دیدگاه، هر کس باید برابر با ارزش تولید نهایی نهاده‌اش از محصول کل برداشت کند (مفهوم کارایی در اقتصاد نئوکلاسیک) که به شکل زیر در تابع تولید معرفی می‌شود؛ محصول برابر با تولید نهایی

$$Y = w.mp_L + r.mp_K$$

نهاده ضرب در قیمت نهاده خواهد بود:

عدالت در اندیشه اسلامی نیز اشاره به دو مضمون برابری و استحقاق دارد:

الف) استحقاق: «العدل یضع الامور مواضعها و الجود یخرجها عن جهتها» (نهج البلاغه، خ ۴۳۷): عدالت هر چیزی را در جای خود می‌نهد؛ در حالی که بخشش، آن را از جای خود خارج می‌کند. «اعطاء كل ذی حق حقه» (حکیم سبزواری، ۱۳۷۵، ص ۵۴): عدالت، دادن حق است به حق دار.

ب) برابری: همچنین برخی دیدگاه‌ها به برابری اشاره دارد: «ان الناس من عهد آدم الی یومنا هذا مثل اسنان المشط»: از زمان آدم تا کنون همه انسان‌ها مانند دندان‌های شانه با هم برابرند (نوری طبرسی، [بی تا]، ج ۱۲، ص ۸۹ / مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۲، ص ۳۴۸). برابری در این اندیشه معادل عدم تبعیض است: «مقتضای عدالت، نفی تبعیض‌ها و تفاوت‌های بی‌جا و نارواست؛ زیرا واضح است که در شرایط نامساوی از نظر استحقاق، اصرار بر مساوات عین ظلم و بی‌عدالتی است» (مطهری، ۱۳۶۳، ص ۱۳-۱۶).

بر این اساس به نظر می‌رسد که عدالت از دید اندیشه اسلامی به معنای رعایت استحقاق‌هاست و منظور از مفهوم برابری نیز به معنای برخورد برابر با افراد برابر از نظر استحقاق و رفع تبعیض مد نظر است. با توجه به روش مورد استفاده در پژوهش پیش‌رو که یکی از روش‌های اقتصاد رفتاری است، معرفی مختصری از اقتصاد رفتاری ارائه می‌شود.

۲. اقتصاد رفتاری، پیوند اقتصاد و روان‌شناسی

از ابتدای شکل‌گیری و عمومیت‌یافتن اقتصاد نئوکلاسیک تا کنون اندیشه‌وران علوم اجتماعی، مدل‌های اقتصادی را به علت فرض‌های عقلانیت و خردپذیری فراوان و رفتار بر اساس نفع شخصی (Self Interest) مورد انتقاد قرار داده‌اند و اقتصاددانان نیز از این مدل‌ها به عنوان تقریبی مفید و خوب همواره دفاع کرده‌اند.

به درستی ادبیات رایج اقتصادی پیش از دهه ۱۹۳۰م، مانند نظریه‌های آدم/اسمیت، کینز، مارشال، فیشر و دیگران سرشار از مفهوم‌های روان‌شناختی است که با تبدیل آنها به مفهوم‌های ساده‌شده ریاضی به وسیله اقتصاددانان بعدی، اساس و محتوای بحث‌هایی که مطرح شده بود به دست فراموشی سپرده می‌شود. اسمیت در یکی از واپسین کتاب‌های

خود با عنوان نظریه احساسات اخلاقی درباره جنبه‌هایی از اخلاق شخصی که طی آن مردم نگران دیگران نیز هستند نوشته بود؛ اما چرا این کتاب با وجود آنکه کتاب ثروت ملل به این اندازه شهرت دارد واقعاً ناشناخته مانده است؟ شاید علت این سادگی بررسی‌های اقتصادی به وسیله ریاضیات و کنارکشیدن اقتصاددانان از بررسی حقایق موجود در جامعه است؛ چرا که اصول مفروض اقتصادی و ابزارهای ریاضیات همیشه و با کمترین هزینه در دسترس هستند؛ اما اندازه‌گیری واقعیت‌های اقتصادی جامعه و ارائه نظریه بر اساس آنها با مشکل‌هایی مانند پیچیدگی، هزینه‌بری و اضافه بر آن وابستگی به موقعیت یا زمان همراه است؛ بنابراین کوشش تحسین‌برانگیز اقتصاددانان برای انتخاب ساده‌ترین راه علمی، با وجود اینکه سرعت پیشرفت علم اقتصاد را به مراتب افزایش داده است؛ اما کیفیت - انطباق با حقیقت‌های موجود در جهان و قدرت پیش‌بینی و پیشنهاددهی - را برای این حوزه علمی را تا سطوح فراوانی کاهش داده است. با توجه به این واقعیت بود که عده‌ای از قافله علمی اقتصاددانان با نگاه ویژه بر نواندیشی اصول اقتصادی می‌کوشند تا قدرت عملیاتی و توضیح‌دهی تحلیل‌های اقتصادی را افزایش دهند.

در دهه ۱۹۷۰م، متخصصان روان‌شناسی شروع به مطالعه درباره تصمیم‌گیری اقتصادی افراد و قضاوت درباره آن کردند. یکی از فرضیه‌های اقتصاد خرد در بحث ترجیحات، آن است که افراد نسبت به قالبی که گزینه‌ها برایشان ارائه می‌شود، بی‌تفاوت هستند و بر انتخاب آنها اثر ندارد. این فرض از همان اصل عقلانیت نتیجه می‌شود؛ اما روان‌شناسی و به طور خاص اقتصاد رفتاری شواهدی مبنی بر اینکه قالب‌ها بر انتخاب‌ها اثرگذار هستند را ارائه می‌کند؛ در نتیجه فرض عقلانیت را به چالش می‌کشند. تورسکی و کانمن از نخستین اقتصاددانانی بودند که قریب دو دهه پیش با پرسش از افراد درباره یک مسئله نشان دادند که چگونه انتخاب آدمیان به قالب ارائه‌شده هر گزینه وابسته است. امروزه کاربردهای ویژه‌ای از کاربرد رفتار انسان بر اساس اصول اخلاقی در بررسی‌های اقتصادی و به ویژه بررسی رفتار انسان اقتصادی وجود دارد. یکی از کاربردهای اقتصاد آزمایشگاهی که امروزه بسیار پرطرفدارتر از استخراج رفتار انتخاب و فردی شده است و در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی برنامه‌ریزان اجتماعی به کار می‌رود، استخراج اجتماعی افراد (عدالت، توزیع، کالای عمومی، عادات و رسوم) به ویژه درباره مسائل اخلاقی - اقتصادی است (متیو،

۱۹۹۲م، ص ۳۵). یکی از موضوع‌های که در آن اقتصاد رفتاری توسعه فراوانی داشته، بررسی‌های عملکرد و دیدگاه افراد درباره عدالت و توزیع است (کمیر و همکاران، ۲۰۰۴م، ص ۱۷-۱۸). در تحقیق پیش رو یکی از این روش‌ها برای بررسی تصمیم‌های توزیعی مورد استفاده قرار گرفته است.

برای جلوگیری از طولانی‌شدن بحث به علت وسعت کاربردهای اقتصاد رفتاری به کاربرد خاص آن در عدالت اقتصادی پرداخته خواهد شد.

مروری بر پیشینه موضوع از دیدگاه تجربی

مطالعه‌های خارجی

به تازگی برای مطالعه عدالت و نظریه انصاف در کارهای جامعه‌شناسی مانند هومانس (۱۹۵۸م و ۱۹۶۱م) و بلاو (۱۹۶۴م) رهیافت‌های اثباتی - با استفاده از اصول اقتصادی مدل‌سازی رفتار اجتماعی- دیده می‌شود. در پی آنها ادبیات وسیعی از مطالعه‌های تجربی درباره متغیرهای اخلاقی در اقتصاد و تصمیم‌های اقتصادی شکل گرفته است.* یک دیدگاه رایج در مطالعه‌های تجربی عدالت بیان می‌دارد که انصاف‌خواهی به میزان بالایی با تغییر در شرایط تغییر می‌یابد. طبق مطالعه شیلر و همکاران (۱۹۹۱م) «مفهوم عدالت بسیار متناسب با وضعیت (موقعیت) (Situation-Specific) است».

مطالعه کونو (۱۹۹۶م) بعد از انجام مشاهده‌های میدانی به استخراج اصل پاسخ‌گویی (Accountability Principle) منتج شده است. طبق این اصل، توزیع موهبت‌ها (مانند درآمد) باید بر اساس متغیرهایی پدید آید که حاصل انتخاب افراد (مانند کوشش) باشد و نه تحت تأثیر متغیرهایی که در اختیار فرد نیست (مانند ناتوانی یا توانایی‌های خاص جسمی و روحی).

*. از نخستین مطالعه‌های انجام شده می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: بولتون، ۱۹۹۱م/ فرولیچ و اوپنهایمر، ۱۹۹۲م/ فهر و دیگران، ۱۹۹۳م/ فورستل و دیگران، ۱۹۹۴م/ اشپیگل و دیگران، ۱۹۹۴م/ فرانسیوسی و دیگران، ۱۹۹۵م/ فری و بوونت، ۱۹۹۵م/ هافمن و دیگران، ۱۹۹۶م.

همان‌گونه که به وسیله کراوفورد و همکاران (۲۰۰۸م) بیان شده است، پرداخت‌های برابر تشریک مساعی را افزایش می‌دهد و برابری ایده مرکزی بسیاری از نظریه‌های هنجاری مانند رالز (رالز، ۱۹۷۱م) و والزر (والزر، ۱۹۸۳م) است.

چارلز و نیزی (۲۰۰۸م) دریافتند که در یک بازی دیکتاتور و وقتی بازیکنان نام خانوادگی جفت خود در بازی را بدانند، بخشنده‌تر می‌شوند.

یکی از پرسش‌های اصلی در پژوهش کونو (۲۰۰۹م) این است که چگونه ویژگی‌های شخصیتی بر انتخاب بین برابری و انصاف اثر می‌گذارد. وی اثر عواملی غیر از اخلاق مانند جنسیت، سن، درآمد و رشته تحصیلی را بر نگرش افراد از عدالت در بازی‌های گوناگون رفتاری بررسی کرده است. در پژوهش پیش رو از چهار نوع بازی و سه نوع اتاق تصمیم استفاده شد تا رفتار ۴۳۲ مشاهده بررسی شود. نتیجه به دست آمده از این حاکی بوده است که شخص ثالث در بازی تماشاچی گرایش فراوانی به برابری طلبی دارد. وقتی ویژگی‌های شخصیتی مورد مطالعه بیشتر می‌شوند، برابری طلبی کم شده و نظریه عدالت تفویضی مقبولیت بیشتری می‌یابد.

رودریگز (۲۰۱۳م) تفاوت‌های جنسی را در عدالت توزیعی بررسی کرد. وی با انجام بازی دیکتاتور با تولید (پدیدساختن درآمد) به وسیله حل یک معما نشان داد که زن‌ها بیشتر توزیع‌های منصفانه انجام می‌دهند.

مطالعه‌های داخلی

نظرپور (۱۳۸۴) با اذعان به اینکه اقتصاد تجربی در دهه نود میلادی در عرصه‌های اقتصاد، بازاریابی و تبلیغات، بازارهای مالی، بازارهای دیجیتالی و کالاهای عمومی به صورت بسیار گسترده استفاده شده است؛ اشاره می‌کند که هنوز در مقاله‌های داخل کشور اثری از آن مشاهده نکرده است. وی با بیان مزیت‌ها و عیب‌های این شیوه و ارائه اجمالی برخی تحقیق‌های انجام‌شده در خارج کشور به معرفی این شیوه پرداخته و کوشیده است تا با برداشتن گام‌های اولیه زمینه استفاده آن را در داخل کشور فراهم سازد. وی اشاره می‌کند در صورتی که در محیط آزمایشگاهی، افرادی از جامعه باورمند به مکتب اقتصادی اسلام به

صورت نمونه‌ای برگزیده شوند، می‌توان در جهت تدوین علم اقتصاد به آزمون فرضیه‌ها در اقتصاد اسلامی پرداخت و به نظریه‌هایی دست یافت.

روش پژوهش: بازی‌های رفتاری - بازی دیکتاتور

در تحقیق پیش رو از بازی دیکتاتور با تولید استفاده شده است. این بازی از بازی‌های شناخته شده در اقتصاد رفتاری و آزمایشگاهی است و بر طبق دستورالعمل شکل عمومی آن، بازیکنان پس از شرکت در یک مرحله بازی جهت امتیازدهی، برای تخصیص پاداش‌ها تصمیم می‌گیرند. تصمیم تخصیصی این آزمایش از دو قسمت تشکیل شده است: الف) قسمت اول از یک بازی به نام بازی بی‌طرف تشکیل شده است. ب) قسمت دیگر خود مجموعه‌ای است از سه بازی گروهی: ۱. بازی شریکان گروهی؛ ۲. شریکان معلوم؛ ۳. شریکان دیگر. بنابراین آزمایش رفتاری اجرا شده در تحقیق پیش رو مجموعه‌ای شامل چهار بازی رفتاری است: الف) بازی بی‌طرف؛ ب) بازی شریکان گروهی؛ ج) بازی شریکان معلوم؛ د) بازی شریکان دیگر. در ادامه توضیح چگونگی انجام این بازی‌ها خواهد آمد:

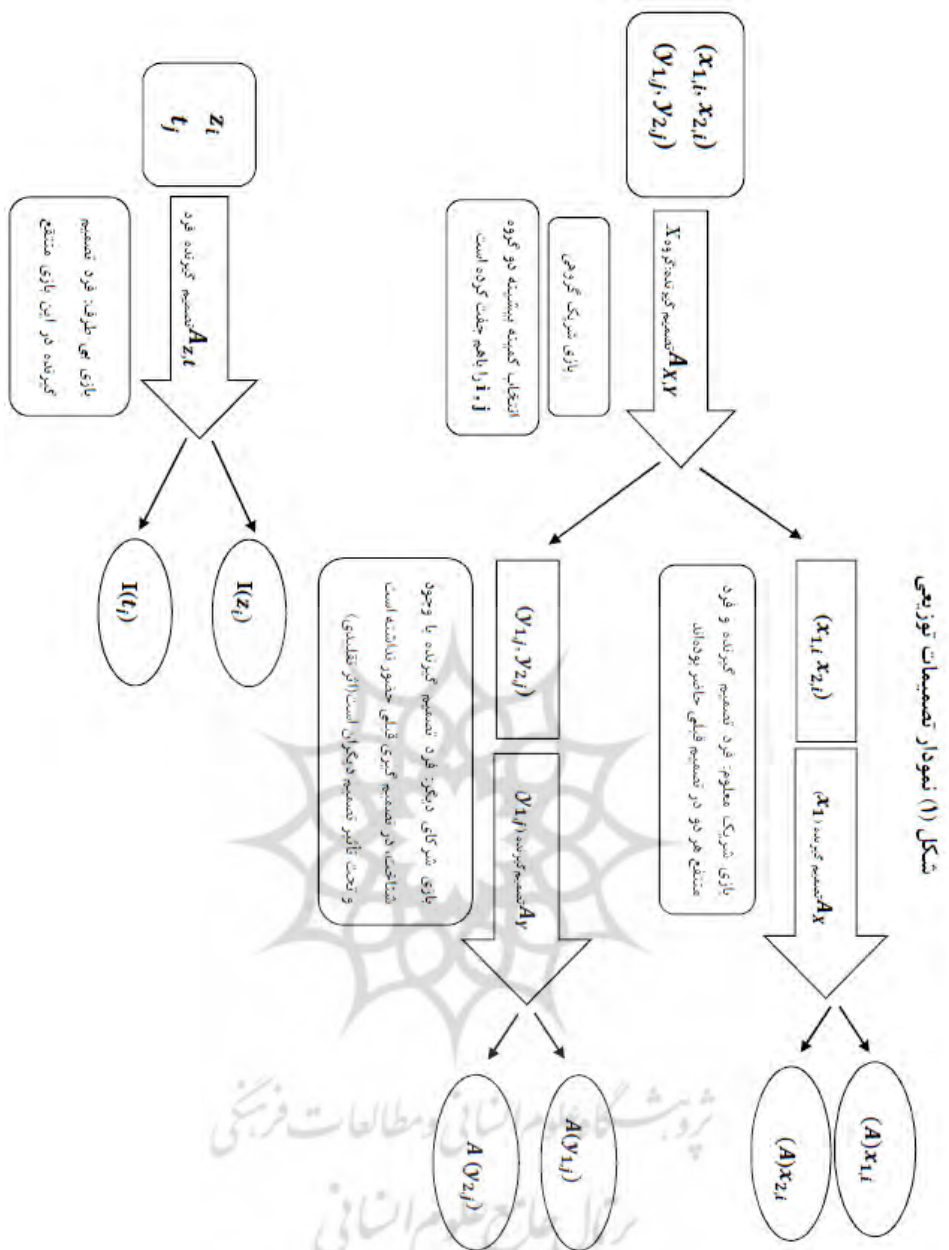
در پژوهش پیش رو با دعوت از دانشجویان به صورت تصادفی از جامعه دانشجویان دانشگاه مازندران از آنها خواسته شد تا در تحقیق اقتصادی که در پایان آن پاداش‌های پولی پرداخت می‌شود شرکت کنند. آزمایش شامل چهار بازی رفتاری است: الف) بی‌طرف؛ ب) شریک دیگر؛ ج) شریک گروهی؛ د) شریک معلوم. سه دوره تصمیم با دوازده مشاهده که شامل چهار نفر بازیکن در هر مشاهده یعنی ۴۸ بازیکن در هر مرحله و سه مرحله دوازده مشاهده‌ای شامل سه نوع بازیکن S, T, Z است، در هر مرحله ۳۶ نفر خواهد شد. هر بازیکن می‌تواند یکی از سه نقش (X, Y, Z) در دعوت اول و (S, Z, T) در دعوت دوم را ایفا کند. تخصیص هر نقش به بازیکن به صورت تصادفی است هر بازیکن یک مرتبه و در یک نقش مشخص بازی می‌کند و در بازی دیگری شرکت نمی‌کند. بازی‌ها در اتاق‌هایی با دوازده یا ۲۴ نفر ظرفیت اجرا می‌شود. در ابتدای فرایند آزمایش، بازی شریک گروهی انجام شد. در این بازی از افراد در اتاقی شامل دوازده گروه دوفره نفره شامل $(X_{1,1}, X_{1,2}, X_{2,1}, X_{2,2}, \dots, X_{2,12}, \dots, X_{1,12})$ خواسته شد که اطلاعات نمره کسب شده خود - معدل ترم پیش منهای عدد ده- را بر روی برگه گروهی ثبت کنند. همین کار را گروه Y‌ها که به

همان ترتیب تقسیم‌بندی شده‌اند، انجام می‌دهند؛ سپس برگه امتیازها جمع‌آوری شده و بر اساس امتیازهای گروهی هر گروه از کلاس Xها با یک گروه از کلاس Yها شریک می‌شود. ترتیب تعیین شریک گروهی به این شکل است که گروه با بالاترین امتیاز در کلاس Xها با گروه با پایین‌ترین امتیاز در کلاس Yها با هم شریک می‌شوند. گروه با دومین رتبه امتیازی در کلاس Xها با گروه با یازدهمین گروه در کلاس Yها شریک می‌شوند و به همین ترتیب ... - این نوع گروه‌بندی کمینه بیشینه نامیده می‌شود. جمع امتیازهای گروه شریک Y به وسیله آزمایشگران در برگه تصمیم‌گیری گروه X نوشته می‌شود؛ همین‌طور درباره جمع امتیازهای گروه X. بنابراین فقط هر گروه می‌داند که امتیاز گروه مقابل چه عددی است اما نه آنها را می‌شناسد و نه ترکیب امتیاز درون‌گروهی آنها را می‌داند.

بازی شریک گروهی: در این مرحله از گروه‌های X خواسته می‌شود که با مشورت هم‌گروهی خود با توجه به امتیاز خودشان و امتیاز گروه Y و جمع حساب مشترک چهار نفره - که از ضرب امتیاز چهارنفره در چهارصد بر حسب واحد پولی به دست می‌آید- درباره تقسیم حساب مشترک بین خودشان و شریکشان تصمیم بگیرند. در این مرحله گروه Y که در اتاق جداگانه‌ای هستند منتظر تصمیم Xها هستند. این تصمیم، تصمیم تخصیصی بازی شریک گروهی است. بعد از اعلام تصمیم گروه X، این تصمیم در برگه امتیازهای گروه شریک (Y) ثبت و به آنها ارائه می‌شود.

بازی تصمیم دوم (در گروه Yها) و شریک معلوم (در گروه Xها): مرحله بعدی بازی درخواست برای ثبت تصمیم تخصیصی درون‌گروهی بر اساس نظر عضو شماره یک (X_1, Y_1) در هر دو کلاس (Y و Xها) برای تقسیم حساب گروهی است - مقدار تقسیم‌شده برای فرد X_1 نتیجه بازی شریک معلوم و برای Y_1 خروجی بازی تصمیم دوم است - تمام تصمیم‌ها در برگه‌های تصمیم‌گیری ثبت می‌شود و در پایان بازی مبالغ به بازیکنان پرداخت می‌شود.

بازی بی‌طرف: تصمیم بی‌طرف (S) شامل تقسیم درآمد مشترک افراد در دو کلاس Z و T - که به صورت گروه‌بندی کمینه بیشینه جفت می‌شوند- با توجه به امتیازهای کسب‌شده و حساب مشترک آنها - حاصل ضرب مجموع امتیازها در واحد پولی- است. S فقط از محل تصمیمی که می‌گیرد مبلغ ثابت و مشخصی را به عنوان پاداش شرکت در آزمایش دریافت می‌کند. این تصمیم‌ها نیز در برگه ویژه‌ای ثبت می‌شود و پرداخت‌ها در پایان آزمایش انجام می‌شود.

با توجه به اینکه تصمیم‌های تخصیصی افراد از دید عدالت توزیعی را می‌توان بین طیفی از برابری طلبی (برابری حسابی) تا کارایی طلبی (عدالت تفویضی یا تخصیص معادل تولید نهایی) قرارداد،* می‌توان داده‌های مستخرج از مطالعه پیش رو را برای تعیین موقعیت

*. به این مفهوم که فرض می‌شود افراد با در نظر گرفتن ترکیبی از برابری و کارایی طلبی، تصمیم منصفانه خود را برای توزیع موهبت‌های ناشی از تولید بین افراد می‌گیرند.

تصمیم تخصیصی هر فرد و بالطبع میانگین تصمیم‌ها در موقعیت‌های گوناگون (بازی‌های رفتاری گوناگون) در طیف پیش‌گفته به کار گرفت. در ادامه، تصمیم‌های فردی و گروهی با توجه به معیار کارایی و برابری تقسیم‌بندی و مقایسه خواهند شد. برای این کار از شاخص‌های عددی شیب و عرض از مبدأ نمودار توزیع-کارایی استفاده خواهد شد. درباره رگرسیون شاخص استحقاق در برابر تخصیص هر چه شیب بیشتر و عرض از مبدأ کمتر باشد، شدت کارایی‌طلبی عملکرد افراد نمونه در آن بازی خاص بیشتر بوده و نیز اگر شیب خط برازش شده کمتر و عرض از مبدأ آن بیشتر باشد، عملکرد افراد در آن بازی به برابری‌طلبی نزدیک‌تر است.

شرکت‌کنندگان در این بازی به طور متوسط بیست هزار ریال دریافت کردند که بر اساس حقوق حدود سی دقیقه کار برای آنان در نظر گرفته شد. در بخش آتی برابری‌طلبی و کارایی‌طلبی برای متغیرهای اصلی در هر بازی تجزیه و تحلیل شده است. متغیرهای اصلی در تحقیق پیش رو شامل تصمیم توزیعی و استحقاق (امتیاز دریافت‌شده در بازی اول) بوده است. برای بررسی کارایی‌طلبی یا برابری‌طلبی از سه روش استفاده شده است: الف) آزمون دو دامنه^۱ برای تعیین اینکه آیا استحقاق با توزیع‌ها تفاوت معناداری داشته‌اند یا نه به کار گرفته شده است. ب) برای بررسی اثر بازی بر میزان برابری‌طلبی یا کارایی‌طلبی، انتخاب‌ها به چهار دسته - برابری‌طلب، کارایی‌طلب-سهمی-ایثارگرانه و خودخواهانه تقسیم شده‌اند و فراوانی هر نوع تصمیم با تصمیم دیگر در هر بازی مقایسه شده است. مقایسه فراوانی هر نوع تصمیم با عدد مشابه در بازی دیگر نشان‌دهنده تغییرهای متأثر از شرایط بازی است. ج) با برازش رگرسیون ساده استحقاق بر روی تصمیم‌های توزیعی، شدت برابری‌طلبی یا کارایی‌طلبی در هر بازی با اعداد و معناداری آنها نشان داده شده است.

با توجه به توضیح‌های بخش پیش، هر بازی شامل یک تصمیم برای تخصیص کل درآمد گروهی به شکل تقسیم دو قسمتی بوده و به طور خلاصه در شکل یک آمده است. در این شکل کل تصمیم‌های توزیعی با مشخص کردن فرد یا گروه تصمیم‌گیرنده در هر بازی، آورده شده است. حروف بزرگ نشان‌دهنده گروه و حروف کوچک نشان‌دهنده عضو گروه است. A درآمد هر گروه بوده که باید در مرحله بعد تقسیم شود.

ابتدا از نمونه آماری حاصل از جامعه آماری خواسته شد تا عدد ده را از معدل کسب شده در ترم پیش خود کسر کرده و آن را در برگه امتیاز ثبت کنند تا امتیاز کسب شده آنها معلوم شود. برای انجام بازی بی طرف دو گروه دوازده نفره به تصادف انتخاب شده‌اند $(Y_{1,1}, Y_{1,2}, \dots, Y_{1,12})$ و $(X_{1,1}, X_{1,2}, \dots, X_{1,12})$. آن گاه معادل پولی مجموع امتیازهای کسب شده افراد (x_i, y_i) پاداش نقدی به فرد بی طرف z_i^* داده شده است تا با در دسترس داشتن امتیاز آنها بین x_i و $y_i -$ که بر اساس امتیازها به صورت معکوس *** جفت شده‌اند. با تصمیم‌گیری دلخواه - بر اساس مجموعه باورهای خود یک‌جا رفتار اقتصادی بین بازه پرداخت کاملاً برابر تا کاملاً نابرابر - تقسیم کند. اگر کاملاً برابر تقسیم کند رفتار اقتصادی وی برابری طلبانه است. اگر بر اساس امتیاز هر فرد پرداخت کند، انصاف طلب است. این بازی سه بار تکرار شده و حاصل آن سه تا دوازده جفت برابر ۳۶ زوج (نقطه) در مجموع شامل ۱۰۸ دانشجو قابل تصور است.

در بازی‌های گروهی دانشجویان به تصادف به گروه X ها (x_i, x_j) و گروه Y ها (y_i, y_j) تقسیم شده‌اند. *** امتیاز گروه‌ها معادل جمع امتیاز دو عضو گروه است؛ به این معنا که امتیاز گروه X_i برابر با جمع امتیاز فرد X_i و X'_i ($i=1, 2, \dots, 12$) خواهد بود. مجموع حساب گروه X ها و گروه Y ها به همراه امتیاز هر دو گروه به گروه X ها داده شده است *** تا آنها با مشورت هم بین گروه خود (X_i) و گروه دیگر (Y_j) تقسیم کنند. این بازی را می‌توان بازی شریکان گروهی نامید؛ بنابراین نسبت مبلغ اختصاص یافته به گروه خودی بر مبلغ مربوط به حساب جمعی (X_i, Y_j) یک مشاهده در تناظر با نسبت امتیاز

*. وی افراد گروه‌های دیگر را نمی‌شناسد، فقط اطلاعاتی که از آنها دارد شامل کد عضویت و امتیازهای فردی و جمع مبلغ حساب مشترک آن دو است. این تصمیم و سه داده (شماره عضویت، امتیازها و کل درآمد) در برگه‌ای ثبت می‌شود. برای انجام این قضاوت به افراد گروه تصمیم‌گیرنده (Z مبلغ ثابت ۲۰۰۰۰ ریال پرداخت شد. *** یعنی فرد با بالاترین امتیاز از گروه X با فرد پایین‌ترین امتیاز از گروه Y جفت می‌شوند. همین‌طور دومین فرد با امتیاز بالا با دومین فرد با کمترین امتیاز و

*** حروف بزرگ لاتین معرف گروه و حروف کوچک معرف فرد عضو گروه است.

*** در این مرحله نیز افراد گروه X شریکان خود در گروه Y را نمی‌شناسند و فقط جمع امتیاز آنها را می‌دانند. این اطلاعات نیز در برگه مربوط به آن گروه ثبت می‌شود.

گروه X_i به امتیاز جمعی یک نقطه در فضای هندسی امتیاز-درآمد خواهد بود. با سه بار تکرار جفت گروه‌های دو نفره ۳۶ نقطه پدید آمد. در ادامه از یکی از افراد گروه X ها خواسته شد تا مبلغی که در مرحله پیش به گروه خود تخصیص دادند را بین خود (X_i) و هم‌گروهی خود (X'_i) تقسیم کند. نسبت مبلغ فرد تصمیم‌گیرنده از گروه X به کل مبلغ گروه در تناظر با نسبت مشابه برای امتیازها یک نقطه و در مجموع ۳۶ نقطه پدید می‌آورد؛ این بازی را می‌توان بازی شریکان معلوم* نامید. به همین ترتیب از یکی از افراد گروه Y ها به تصادف خواسته می‌شود تا مبلغ تخصیص داده‌شده به وسیله X ها به گروه آنان را بین خود (y_j) و هم‌گروهی (y'_j) خود قسمت کند. تقسیم هر مبلغ هر گروه Y نیز یک نقطه و در مجموع ۳۶ نقطه پدید آورد. این بازی را بازی شریکان دیگر نامیده‌ایم.**

در این بخش نتیجه‌های تصمیم‌های برابری طلبانه و انصاف طلبانه بر اساس اقتصاد رفتاری بر اساس نمونه آماری از جامعه دانشجویان دانشگاه مازندران مشخص شده است. در تحقیق پیش رو برای بررسی انصاف‌طلبی یا برابری‌طلبی از سه روش استفاده شده است: الف) از آزمون تساوی میانگین‌ها استفاده شده است. ب) برای بررسی اثر بازی بر میزان برابری‌طلبی یا انصاف‌طلبی، تصمیم‌های توزیعی نسبت امتیازها به چهار دسته (برابری‌طلب، انصاف‌طلب- سهمی- ایثارگرانه و خودخواهانه) تقسیم شده‌اند و درصد هر نوع تصمیم با تصمیم دیگر در بازی‌ها با هم مقایسه شده است. از طرفی مقایسه درصد هر نوع تصمیم با درصد همان تصمیم در بازی دیگر نشان‌دهنده تغییرهای متأثر از شرایط بازی است. ج) با برآورد رگرسیون ساده نسبت استحقاق‌ها بر حسب نسبت تصمیم‌های توزیعی، شدت برابری‌طلبی یا انصاف‌طلبی در هر بازی به صورت کمی و انعکاس سطح معنای رابطه نشان داده شده است.

*. در این مرحله افراد گروه همدیگر را (به صورت چهره به چهره) می‌شناسند و همچنین با هم یک

تصمیم مشورتی (در بازی شریک گروهی) گرفته‌اند.

** به شرکت‌کنندگان در این بازی در دانشگاه مازندران بر اساس حدود سی دقیقه صرف وقت به طور

متوسط ۲۰۰۰۰ ریال پرداخت شد.

برآورد و تحلیل یافته‌ها

میانگین و انحراف معیار امتیاز و تخصیص پاداش به آن امتیاز به تفکیک چهار نوع بازی در جدول ۱ خلاصه شده است. با توجه به سطح معنا (P-Value) در این جدول، بین میانگین امتیاز و میانگین پاداش در بازی بی‌طرف و در بازی شریکان معلوم تفاوت معناداری وجود ندارد؛ در نتیجه در هر یک از این دو نوع بازی پاداش معادل با امتیاز توزیع شده است و رفتار اقتصادی در هر یک از این بازی‌ها در مجموع انصاف طلب تلقی می‌شود. در برابر، بین میانگین امتیاز و میانگین پاداش در بازی شریکان گروهی و در بازی شریکان دیگر در سطح یک درصد تفاوت معنادار وجود داشته است؛ یعنی پاداش به صورت معادل با امتیاز توزیع نشده است؛ بنابراین نتیجه‌های بازی به نوع بازی حساس بوده است؛ یعنی هنگامی که افراد در تصمیم‌های مشورتی خود به صورت مشترک با فرد دیگری منتفع بودند، تصمیم‌هایی غیر از منصفانه گرفته‌اند - تصمیم‌های غیر از منصفانه تصمیم‌های برابری طلبانه، ایثارگرانه و خودخواهانه هستند که در بخش بعدی آزمون شده و نتیجه‌ها ارائه می‌شود؛ اما عدم وجود نفع شخصی بدون مشارکت در بازی بی‌طرف، تصمیم‌های آنها را به سمت تصمیم‌های منصفانه بیشتر سوق داده است. به نظر می‌رسد دو عامل تصمیم گروهی یا تحت یک تصمیم دیگر قرارگفتن باعث شده تصمیم‌های منصفانه کمتر شده‌اند. اینکه تصمیم‌های منصفانه جای خود را به چه تصمیمی داده‌اند در تحلیل جدول ۲ مشخص خواهد شد. شریکان گروهی متمایل به تصمیم‌های منصفانه بوده اما به محض اینکه همین تصمیم به صورت فردی و با توجه به نفع شخصی انجام می‌شود، کمتر به استحقاق توجه کرده‌اند.

جدول ۱: شاخص‌های آماری حاصل از نتیجه‌های بازی‌ها

بازی	بی‌طرف	شریکان معلوم	شریکان گروهی	شریکان دیگر
میانگین پاداش	۰/۴۹۹۹	۰/۵۴۴۹۹	۰/۵۹۰۸	۰/۶۱۱۸
انحراف معیار پاداش	۰/۱۶۱	۰/۱۳۴۶	۰/۱۷۵۸	۰/۲۳۰۳
میانگین امتیاز	۰/۴۷۹۶	۰/۵۵۲۲	۰/۴۹۸۹	۰/۵۱۲۴
انحراف معیار امتیاز	۰/۱۹۱۵	۰/۰۹۷۷	۰/۱۳۹۶	۰/۱۱۱۲
آزمون تساوی میانگین‌ها				
آماره t	-۰/۸۰۹	۰/۳۰۱	-۲/۸۱۲	-۲/۸۴۵

P value	۰/۴۰>	۰/۵۰>	۰/۰۱<	۰/۰۱<
تعداد مشاهده‌ها	۳۳	۳۶	۳۶	۳۶

منبع: نتیجه‌های حاصل از اجرای بازی‌ها.

می‌توان گفت تصمیم گروهی در برابر تصمیم شریک معلوم، تخصیص‌هایی متناسب با استحقاق را در نظر نگرفته‌اند. باید به این نکته توجه داشت که تصمیم‌گیرندگان شریکان معلوم، همان کسانی هستند که در بازی شریک گروهی با هم‌گروهشان مشورت کرده‌اند؛ این موضوع در آزمون‌های بعدی تأیید شده است. افزون بر آن نشان داده خواهد شد که در تصمیم‌های گروهی متغیرهایی غیر از استحقاق بر تصمیم‌های توزیعی اثر می‌گذارند و در بازی‌های گروهی احتمال تبانی و تقابل بیشتر خواهد بود. نتیجه‌ها به صورت کامل اما ساده در جدول دو خلاصه شده است. این جدول، تصمیم‌ها را به چهار نوع تصمیم (خودخواهانه، برابری طلبانه، کارایی طلبانه-سهمی یا ایثارگرانه) دسته‌بندی می‌کند. این دسته‌بندی بر اساس این که به صورت مطلق به کدام تخصیص نزدیک‌تر است، انجام می‌شود.

۷۹

تصمیم خودخواهانه (Egoism) تصمیمی است که در آن فرد تصمیم‌گیرنده ده درصد بیشتر از امتیاز خود برداشت کند که این نوع تصمیم در بازی بی‌طرف وجود نخواهد داشت. در تصمیم برابری طلبانه فرد حساب را به طور مساوی بین دو همکار - که ممکن است خودش یا دیگری باشد- تقسیم می‌کند. برای تصمیم‌های برابری طلبانه دامنه پنج درصد کمتر و بیشتر از نصف سهم در نظر گرفته شده است. در تصمیم کارایی طلبانه (استحقاقی محض) (Desert Oriented Distribution)، برای تخصیص‌های سهمی دامنه ده درصد کمتر و بیشتر از سهم نمره در نظر گرفته شده است؛ در این تصمیم فرد می‌کوشد تا حساب مشترک را به نسبت امتیاز کسب‌شده بین دو همکار تقسیم کند. در بازی ایثارگرانه (Self-sacrifice) فرض بر این است که فرد در حالتی که استحقاق دریافت بیشتر را دارد، دست‌کم ده درصد از سهم خود چشم‌پوشی کند؛ یعنی سهم درآمد وی از سهم امتیاز وی دست‌کم ده درصد کمتر باشد؛ چون در بازی بی‌طرف تصمیم‌های ایثارگرانه و خودخواهانه معنا ندارد، دو نوع تصمیم دیگر به جای آنها بررسی شده است؛ تصمیم‌هایی که افراد برای برقراری برابری بیشتر انجام داده‌اند؛ یعنی در صورتی که امتیاز یک بازیکن کمتر بوده اما بیشتر از سهم امتیازش سهم درآمدی به وی داده‌اند، تصمیم‌های حمایت از ضعیف نام‌گذاری شده و در برابر تصمیم‌هایی که به نابرابری بیشتر انجامیده‌اند - تصمیم‌هایی که به افراد با امتیاز بالاتر سهم درآمدی بیشتر از سهم امتیازی داده‌اند تصمیم‌های حمایت از قوی نام‌گذاری شده‌اند. با توجه به نسبت

سهم پاداش به سهم امتیاز ($\frac{A}{P}$) می‌توان گفت: اگر این نسبت تا $0/9$ باشد، ایثارگرانه و اگر بین $0/9-1/1$ باشد، انصاف‌طلبانه و چنان‌که بیشتر باشد، خودخواهانه شمرده می‌شود.

ستون اول جدول دو نشان می‌دهد که 66 درصد از تصمیم‌های بی‌طرف (در جامعه دانشجویان دانشگاه مازندران) به تصمیم‌های انصاف‌طلبانه اختصاص داشته است. بیشترین تصمیم‌ها در این بازی، تصمیم‌های استحقاقی و پانزده درصد از تصمیم‌ها برابری‌طلبانه بوده است؛ چون تصمیم‌گیرنده در این بازی متفع نیست (شخص سوم است)، حالت خودخواهانه در این بازی وجود ندارد؛ اما تصمیم‌های حمایت از قوی یازده درصد و تصمیم‌های حمایت از ضعیف هیجده درصد از تصمیم‌های توزیعی را در بر گرفته است. سهم تصمیم‌های انصاف‌طلبانه برای بازی بی‌طرف به 56 درصد کاهش و درصد تصمیم‌های برابری‌طلبانه به 44 درصد افزایش داشته است؛ در حالی که درصد تصمیم‌های خودخواهانه $16/5$ درصد از تصمیم‌ها بوده است. یک تمایل شدیدتر برای تصمیم‌های برابری‌طلبانه و تمایل کمتر برای تصمیم‌های انصاف‌طلبانه در بازی شناخته شده وجود داشته است. این می‌تواند نشان‌دهنده آن باشد که افراد در صورتی که خودشان سهم باشند، برای تقسیم منافع گروهی بین خود و فردی که می‌شناسند برابری را به عنوان یک اصل اخلاقی اجرا می‌کنند که بخشی از این تصمیم‌ها برابری‌طلبانه به ایثار انجامیده است. در صورتی که اگر تصمیم‌گیرنده ذی‌نفع نباشد، به برابری کمتر توجه دارد.

جدول ۲: نوع تخصیص انجام‌شده در تصمیم‌ها (درصد از هر نوع)

تصمیم‌گیرنده				
نوع تخصیص	بی‌طرف	شریکان معلوم	شریکان گروهی	شریکان دیگر
استحقاق محض (انصاف)	۲۲ نفر %۶۶	۲۰ نفر %۵۶	۱۲ نفر %۳۳	۱۷ نفر %۴۷
برابر	۱۵=۵ (۴)*	۱۶=۴۴ (۱۲ و ۲ و ۲)♦	۱۱=۴ (۱ و ۲ و ۲ و ۴)	۹=۲۵ (۰)
خودخواه	۶ نفر %۱۸ (حمایت از ضعیف)	۶ نفر %۱۶/۵	۱۸ نفر %۵۰	۱۴ نفر %۳۹
ایثارگرانه	۴ نفر %۱۱ (حمایت از قوی)	۱۰ نفر %۲۷/۵	۶ نفر %۱۶/۶	۵ نفر %۱۴

*اعداد داخل پرانتز از سمت چپ (برابری در امتیازها با تقریب پنج درصد از طرفین، برابری امتیاز منطبق با برابری حسابی (استحقاقی)، برابری ایثارگرانه) هر عدد پررنگ (Bold) نشان می‌دهد که در آن نوع بازی بیشترین تصمیم‌ها از چه نوعی بوده است.
(به معنای حداکثر مقدار در هر نوع تخصیص است.
تعداد تصمیم‌های برابری‌طلبانه ممکن است با برخی از تصمیم‌های دیگر یکسان باشد؛ بنابراین جمع تصمیم‌ها غیر از برابری‌طلبانه برابر با صد درصد خواهد بود.

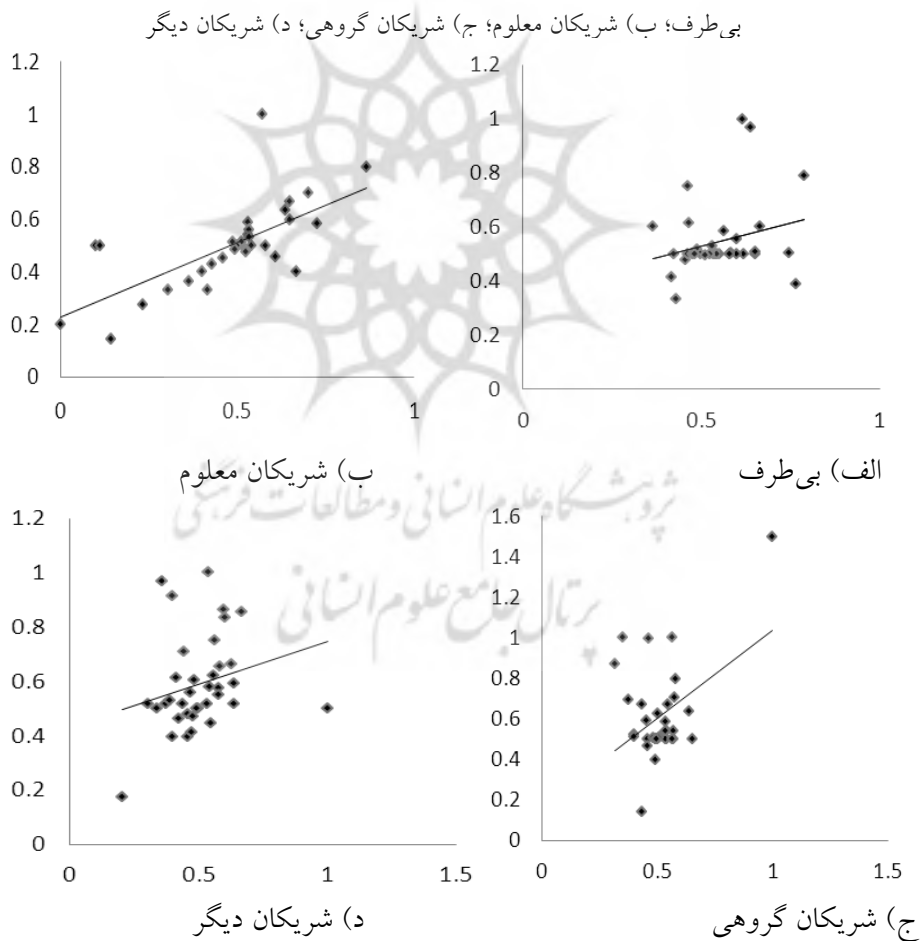
منبع: نتیجه‌های حاصل از اجرای بازی‌ها.

با در نظر گرفتن این موضوع که افراد تصمیم‌گیرنده در بازی شریک معلوم همان افرادی هستند که با مشورت هم‌گروهی‌شان تصمیم به تقسیم مقادیر گرفته‌اند، می‌توان ادعا کرد وقتی که بازیکنان تصمیم گروهی گرفته‌اند، تغییری از کارایی‌طلبی به سمت تصمیم‌های خودخواهانه وجود داشته است؛ یعنی با وجود تصمیم‌های گروهی، احتمال خودخواهی دیده می‌شود. در تصمیم‌های گروهی نیز تصمیم‌های ایثارگرانه به سمت تصمیم‌های خودخواهانه منحرف شده است؛ به طوری که پنجاه درصد از تصمیم‌ها را تصمیم‌های خودخواهانه تشکیل داده است. برخلاف سه نوع بازی دیگر که در آنها تصمیم‌های انصاف‌طلبانه بخش عمده تصمیم‌ها را تشکیل می‌دهد، در تصمیم‌های شریک گروهی بخش عمده تصمیم‌ها خودخواهانه است. این پدیده نشان‌دهنده افزایش احتمال تبانی با گروهی‌شدن تصمیم‌هاست؛ یعنی با مشورت یا وجود شریک، احتمال تخطی از اصول اخلاقی (برابری یا انصاف) بیشتر می‌شود.

در تصمیم‌های شریکان دیگر در مقایسه با تصمیم‌های شریکان گروهی از تعداد تصمیم‌های خودخواهانه کاسته شد (از ۵۰ درصد به ۳۹ درصد) و به تصمیم‌های برابری‌طلبانه و انصاف‌طلبانه افزوده شده است؛ اما در تصمیم‌های بازی بی‌طرف در مقایسه با بازی شریک دیگر، تصمیم‌های برابری‌طلبانه، انصاف‌طلبانه و ایثارگرانه کمتر اما تصمیم‌های خودخواهانه به مراتب بیشتر شده است؛ بنابراین می‌توان نسبت بزرگ‌تر تصمیم‌های خودخواهانه در بازی شریک دیگر را مربوط به تصمیم‌های خودخواهانه در بازی شریک گروهی دانست؛ چرا که تصمیم‌گیرندگان در بازی شریک دیگر (yها) تحت یک تصمیم گرفته‌شده به وسیله تصمیم‌گیرندگان پیشین (xها) قرار گرفته‌اند و بخش فراوانی از این تصمیم‌ها غیرمنصفانه و خودخواهانه بوده است. این نشان می‌دهد که مشورت در تصمیم‌گیری باعث شده همان تصمیم‌گیرندگانی که در بازی شریک گروهی پنجاه درصد از تصمیم‌هایشان را خودخواهانه انجام داده بودند، در بازی شریکان معلوم فقط ۱۶/۵ درصد از تصمیم‌هایشان خودخواهانه باشد؛ حتی کمتر از سهم تصمیم‌های خودخواهانه در بازی شریک دیگر. در برابر، سهم تصمیم‌های ایثارگرانه و برابری‌طلب به نسبت بازی شریک دیگر بیشتر شد (نوع‌دوستی (Altruism)).

بالاترین تصمیم انصاف‌طلبانه در تصمیم‌های بی‌طرف، بالاترین تصمیم‌های برابری‌طلبانه در تصمیم‌های شریکان معلوم و بعد از آن شریک دیگر صورت گرفته است؛ یعنی عنصر شناخت و شراکت باعث ابراز رفتار برابری‌طلبانه شده است. در تصمیم‌های شریکان معلوم،

در میان هر یک از چهار نوع بازی، تصمیم‌های ایثارطلبانه بیشترین سهم داشته است. تصمیم‌های خودخواهانه در بازی شریک گروهی بیشترین مقدار را به خود اختصاص داده است. خلاصه ای از تصمیم‌های بازی‌ها در نمودارهای شکل یک نشان شده است. تخصیص‌های تصمیم‌گیرندگان به وسیله بازیکنان گروه Z که بی‌طرف بوده‌اند، در نمودار الف نشان داده شده است. در این نمودار محور عمودی نشان‌دهنده تصمیم تخصیصی فرد (Z) به صورت نسبت درآمد تخصیص داده‌شده به فرد X به کل درآمد گروه و محور افقی سهم فرد (X) از کل امتیاز مشترک است. هر چه شیب این خط برآزش شده کمتر (نمودار افقی‌تر) باشد، تصمیم‌های برابری طلبانه‌تر و هر چه شیب خط بیشتر باشد، تصمیم‌های کارایی طلب‌تر است. نمودارهای ۱: توزیع پاداش در برابر سهم از امتیاز تصمیم‌های توزیعی بازیکنان در بازی‌های: الف)

هر چه نقطه‌ها از خط رگرسیون دورتر باشند، نشان‌دهنده این است که احتمالاً تصمیم‌های خودخواهانه یا ایثارگرانه بیشتر بوده است. اگر بازیکنان بی طرف بر اساس برابری طلبی تصمیم تخصیصی انجام داده باشند، خط برازش شده بر روی خط افقی با فاصله ۰/۵ از محور افقی تثبیت خواهد شد اما اگر تصمیم‌های تخصیصی بر اساس کارایی یا انصاف یا استحقاق انجام شود، تصمیم‌ها بر روی خط ۴۵ درجه اتخاذ خواهد شد. در این حالت، سهم درآمد پولی از درآمد گروه برابر با سهم امتیاز فرد از امتیاز مشترک خواهد شد. این نتیجه‌ها در دانشگاه مازندران به استثنای چند داده پرت، بیشتر به صورت تصمیم‌های سهمی بوده‌اند.

در نمودار ب نتیجه‌های شریکان معلوم منعکس شده است. نقاط، نشان‌دهنده سهم تخصیص داده شده فرد (X) به خودش در برابر سهم وی در امتیاز مشترک است. مشابه با نتیجه‌های تحلیلی در جدول دو در این بازی برخلاف بازی بی طرف تصمیم‌های برابری طلب هستند.

رفتار شریکان گروهی در نمودار ج نشان داده شده که بیانگر تصمیم‌های افراد گروه‌های X, Y برای تخصیص بین خودشان و گروه Y است. تصمیم‌ها نسبت به تصمیم‌های بی طرف، بیشتر سهمی هستند. نمودار د نشان‌دهنده تصمیم‌های شریک دیگر است که برابری نسبی در امتیازها تراکم نسبی در نمودار را باعث شده است. نقاط پرت در این دو بازی نشان‌دهنده تعداد فراوان تصمیم‌های خودخواهانه در این دو بازی است که در جدول دو هم تأیید شده است.

این نتیجه‌ها و دلالت‌ها در نمودار با رسم رگرسیون نیز بررسی شده است. خطوط برازش شده با خطوط پررنگ در نمودارهای شکل یک نشان داده شده‌اند. رگرسیون OLS زیر، سهم تخصیص را بر حسب امتیاز (استحقاق) برازش می‌کند.

$$Allocation_i = \alpha + \beta Entitlement_i + \varepsilon_i \quad (1)$$

برابری طلبی با عرض از مبدأ یک دوم ($\alpha = 0.5$) و ضریب شیب صفر ($\beta = 0.0$) نشان داده می‌شود، در صورتی که انصاف (کارایی طلبی) با عرض از مبدأ صفر ($\alpha = 0.0$) و شیب یک ($\beta = 1$) همراه است.

در بازی بی طرف تصمیم‌گیرندگان با در نظر گرفتن میزانی از برابری (عرض از مبدأ مثبت معنادار)، استحقاق محض را در توزیع‌ها رعایت کرده‌اند (ضریب شیب مثبت اما کمتر از ۰/۵)، افراد در این بازی میزانی از پوشش حداقلی درآمد را لحاظ کرده‌اند که در شکل ۱- الف) با شیب کم و عرض از مبدأ مثبت همراه است. بازیکنان بازی شریکان

معلوم بیشتر به برابری اهمیت داده‌اند و به همین علت خط با شیب به نسبت کمتر و عرض از مبدأ بیشتر حاصل شده است. نمودار ۱-ج) نشان‌دهنده تصمیم‌ها در بازی شریکان گروهی است. در این بازی به علت تعدد حالت‌های خودخواهانه، داده‌ها پراکنده‌تر بوده و در نتیجه ضریب شیب در آن معنادار نشده است؛ هم داده‌های جدول و هم نقاط نمودار این واقعیت را منعکس ساخته است. تعداد فراوانی از گروه‌ها تبانی کرده و سهم بالاتری از درآمد را در مقایسه با امتیازشان به گروه خود اختصاص داده‌اند. این نتیجه‌ها با تحلیل جدول دو مطابقت دارد. در شکل ۱-د) وقایع جالبی اتفاق افتاده است؛ شیب زیاد، نه تنها نشان‌دهنده استحقاق طلبی بلکه نشان‌دهنده خودخواه بودن افراد حتی با وجود داشتن سهم بالایی از امتیاز است. به این معنا که افراد با وجود داشتن امتیاز بالا از مبلغ باقی‌مانده نسبت بالاتری از سهم امتیازی خود را به خودشان تخصیص داده‌اند و این احتمالاً به علت پایین بودن مبلغ باقی‌مانده و اثر تصمیم پیشین (شریکان گروهی) بر تصمیم آنها بوده است؛ چرا که در تصمیم‌های شریکان گروهی تبانی فراوان و خودخواهی زیاد باعث شده است تا در موارد قابل توجهی، مبلغ کمی در مقایسه با گروه دیگر باقی بماند و افراد تصمیم‌گیرنده کوشیده‌اند تا حق ضایع شده خود را در بازی پیش که تحت اختیار آنها نبوده با کم کردن سهم هم‌گروهی خود جبران کنند. نتیجه‌ها در شکل یک نشان می‌دهد که تفاوت‌های ناشی از کاربرد قانون انصاف نه تنها در بین بازی‌ها وجود دارد؛ بلکه در بین مشاهده‌ها نیز وجود دارد؛ به این معنا که ویژگی‌های شخصی بر میزان برابری طلبی یا کارایی طلبی اثر دارد.

جدول ۳: تحلیل نتیجه‌های رگرسیون توییت

بازی	بی طرف	شریکان معلوم	شریکان گروهی	شریکان دیگر
شاخص‌های آماری				
عرض از مبدأ	۰/۲۲۶۹ (۰/۰۰۰۴)	۰/۳۵۶۰ (۰/۰۰۸۹)	۰/۴۳۸۶ (۰/۰۰۰۳)	۰/۱۶۶۳ (۰/۳۳۱۹)
شیب (استحقاق)	۰/۵۶۹۳ (۰/۰۰۰)	۰/۳۴۲۲ (۰/۱۴۴)	۰/۳۰۴۹ (۰/۱۵۵)	۰/۸۶۹۴ (۰/۰۱۰۸)
آماره F	۲۴/۲۷۵۹	۲/۲۳	۲/۱۲	۷/۲۷۸
R^2 تعدیل شده	۰/۴۵	۰/۰۳۴	۰/۰۳۰۹	۰/۱۵۲
تعداد مشاهده‌ها	۳۳	۳۶	۳۶	۳۶
اعداد داخل پرانتز سطح معنای آماری تی استیودنت است.				

منبع: محاسبه‌های تحقیق.

همان‌گونه که در جدول سه نشان داده شده، ضریب شیب فقط در بازی‌های بی‌طرف و شریکان دیگر معنادار است؛ اما در هیچ‌یک از بازی‌ها این ضریب به یک نرسیده است. این به آن معناست که افراد (به طور متوسط) در هیچ‌یک از بازی‌ها توزیع به طور دقیق متناسب با استحقاق را انجام نداده‌اند. تعداد قابل توجهی از توزیع‌ها برابری طلبانه بوده است (جدول یک). آنچه به وسیله عرض از مبدأ مشاهده می‌شود، معناداری بالای مقادیری از توزیع مستقل از استحقاق است که فقط در بازی شریکان دیگر معنادار نبوده است؛ بنابراین تأمین حداقلی از درآمد به شکل قابل توجهی در توزیع‌ها مشاهده می‌شود. تصمیم‌های گروه X برای یک تصمیم گروهی برابری طلب‌تر از تصمیم‌های همان گروه برای توزیع درون گروهی است. از آنجا که متغیرهای مربوط به الگوی تحلیل نتوانستند تمام یا بخش عمده تفاوت در تصمیم‌های را توضیح دهند، به نظر می‌رسد متغیرهای مهم دیگری غیر از موقعیت تصمیم‌گیری (شرایط بازی) مانند میزان درآمد خانوار، جنسیت، درآمد حقیقی و متغیرهای دیگر نیز بر تصمیم اثرگذار باشند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

عدالت بحث برانگیزترین بحث در اندیشه بشری بوده است. توزیع درآمد در جهت انصاف و استحقاق از مهم‌ترین بُعدهای تعریف عدالت هستند؛ البته در بسیاری از جوامع بین گفتار در عدالت‌خواهی و رفتار یا عملکرد تفاوت فراوانی وجود دارد. در تحقیق پیش رو عملکرد نمونه‌ای ۱۰۸ نفره از مشارکت‌کنندگان در بازی‌های رفتاری (دانشجویان دانشگاه مازندران) تجزیه و تحلیل شده است. تصمیم‌های افراد نمونه مورد بررسی نشان می‌دهد که منفعت گروهی باعث تبانی برای افزایش سهم‌خواهی از حساب مشترک می‌شود. به صورتی که در سه بازی از چهار بازی بیشترین تصمیم‌ها استحقاقی بوده و فقط در بازی شریک گروهی بخش عمده تصمیم‌ها که به صورت مشترک گرفته شده، به طور عمده تصمیم‌های خودخواهانه است. متفعل نبودن باعث توجه بیشتر به استحقاق و سهم در گروه می‌شود. انجام یک تصمیم مشترک (یا شناخت) باعث نوع دوستانه‌تر شدن یا برابری طلب شدن تصمیم دوم می‌شود. تصمیم‌های غیرمنصفانه پیشین (احساس پایمال شدن حق) برای افراد، آنها را برای تصمیم غیرمنصفانه ترغیب می‌کند. تابع توزیعی در نظر شرکت‌کنندگان در بازی‌ها یک تابع با عرض از مبدأ است؛ یعنی حداقلی از درآمد برای بازیکنان در نظر گرفته شده است. همچنین درآمد دریافتی با افزایش استحقاق افزایش یافته است؛ اما این رابطه یک به یک نیست. افراد (به طور متوسط) در هیچ‌یک از بازی‌ها به طور دقیق توزیع متناسب با استحقاق را انجام نداده‌اند. مشاهده‌ها تأیید می‌کند که افراد تصمیم‌گیرنده کوشیده‌اند تا حق ضایع شده خود را در بازی پیش که تحت اختیار آنها نبوده با کم کردن سهم هم‌گروهی خود جبران کنند.

منابع و مأخذ

۱. آربلاستر، آنتونی؛ ظهور و سقوط لیبرالیسم غرب؛ ترجمه عباس مخبر، [بی‌جا]: [بی‌نا]، ۱۳۳۸.
۲. ابونوری، اسمعیل و اسماعیل اسنوندی؛ «برآورد و ارزیابی سازگاری شاخص‌های نابرابری اقتصادی با استفاده از ریزداده‌ها در ایران»؛ تحقیقات اقتصادی، ش ۷۱، ۱۳۸۴.
۳. انصاری سامانی، حبیب؛ نسبت میان عدالت و رشد از منظر عدالت استحقاقی و توزیعی؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران، ۱۳۸۹.
۴. پورفرج علی‌رضا، حبیب انصاری سامانی و جمشید ابراهیم‌پور سامانی؛ «اثر نوآوری بر رابطه میان عدالت و رشد»؛ کار و جامعه، ش ۱۱۶ و ۱۱۷، ۱۳۸۸.
۵. پورفرج، علی‌رضا؛ حبیب انصاری سامانی، مسعود زارع و عباس امینی؛ «مقدمه‌ای بر اقتصاد رفتاری: مفهوم، روش‌شناسی و شیوه‌های استخراج»؛ مطالعات تطبیقی اقتصاد، ش ۱، ۱۳۹۰.
۶. توسلی، محمود و احمد شعبانی؛ «تحلیلی ساختاری از تأثیر توزیعی معیارهای عملکردی اقتصاد»؛ فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام، ش ۱۳ و ۱۴، ۱۳۸۳.
۷. حکیم سبزواری؛ شرح الاسماء الحسنی؛ تهران: [بی‌نا]، ۱۳۷۵.
۸. مجلسی، محمدتقی؛ بحار الانوار؛ ج ۲۲، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۳ ق.
۹. کانت، ایمانوئل؛ بنیاد مابعدالطبیعه اخلاق؛ ترجمه حمید عنایتی و علی قیصری؛ تهران: انتشارات خوارزمی، ۱۳۶۵.
۱۰. کرک، وایت؛ «نابرابری و توزیع مجدد درآمد: از ارسطو تا آمارتیاسن»؛ فصل اول پایان‌نامه دکترای دانشگاه دوک، ترجمه محمد اخباری؛ فصلنامه دین و اقتصاد، س ۱، ش ۱، ۱۳۸۵.
۱۱. گری، جان؛ فلسفه سیاسی؛ ترجمه خشایار دیهیمی؛ تهران: طرح نو، ۱۳۷۹.
۱۲. مطهری مرتضی؛ عدل الهی؛ ج ۱۰، قم: صدرا، ۱۳۵۷.
۱۳. نظرپور، محمدنقی؛ «آزمون‌های تجربی در اقتصاد و کاربرد آن در اقتصاد اسلامی»؛ فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی؛ س ۵، ش ۱۷، ۱۳۷۴.
۱۴. نوری طبرسی، حسین؛ مستدرک الوسائل؛ ج ۱۲، [بی‌جا]: [بی‌نا].
17. Aristotle; **Ethique de Nicomaque, Flammanion**; Paris, 1982.
18. Blau, Peter M; **Exchange and Power in Social Life**; New York: Wiley, 1964.
19. Stuart Mill, Tohn; **Utilitarianism**; New York: Prometheus Books, 1987.